

Вільчинська І.

магістрантка II курсу

спеціальності 014 Середня освіта (Географія)

Науковий керівник – викл. Гавришок Б. Б.

РАННІЙ ЕТАП ОСВОЄННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ (НА ОСНОВІ АРХЕОЛОГІЧНИХ ЗНАХІДОК)

Тернопільський район, як і Подільський регіон загалом, належать до територій давно заселених і освоєних людиною. Результатом цього є значна антропогенна трансформація території і формування природно-господарських систем, які не здатні до саморегуляції. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування заходів щодо оптимізації природокористування в їх межах.

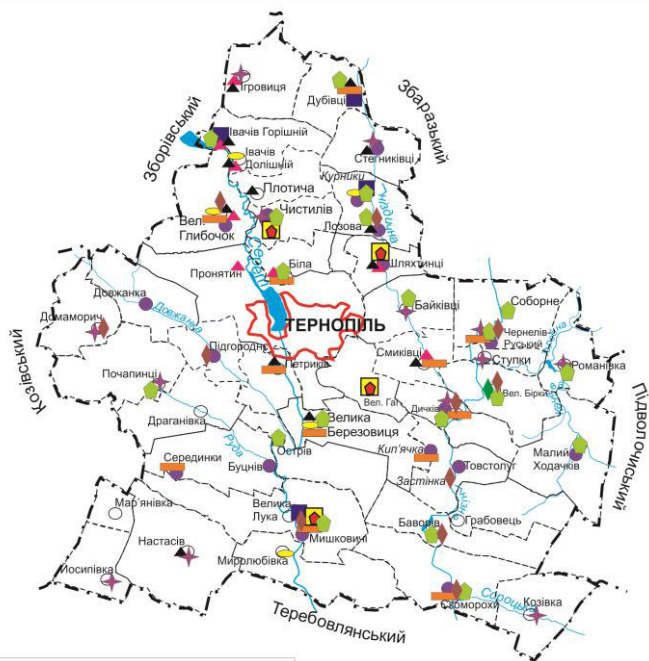
Вивченням заселення та господарського освоєння Поділля, чи окремих його частин займались переважно археологи. Так О. Ситник [5] ґрунтовно вивчив процес заселення регіону в палеоліті та частково в мезоліті, Б. Строць [6] виявив закономірності розселення черняхівських племен на Поділлі, І. Русанова (1986), М. Ягодинська (1998) та Б. Тилишак (1986, 1998) дослідили давньоруські поселення. Праці археологів служать основою для проведення історико-географічних реконструкцій. Проблемам заселення окремих частин Подільського регіону присвячені роботи географів Л. Воропай, М. Куниці [2], Б. Гавришка, М. Сивого [3], В. Круля [4], Л. Теодорович [8], С. Романчука [5], І. Ковальчука (2004) та ін.

Метою нашого дослідження є виявлення природних передумов та геопросторових закономірностей господарського освоєння території Тернопільського району в археологічну добу.

Досліджувана територія активно заселялась починаючи з середнього палеоліту (рис. 1). Як справедливо зазначає В. Круль [4], палеолітичні стоянки не слід вважати поселеннями в сучасному сенсі цього слова, та все ж це певні форми територіального розселення, які заслуговують на увагу. За даними Л. Теодорович [8], тогочасні громади селились на мисоподібних виступах з крутими схилами. Територіально пам'ятки палеоліту зосереджені вздовж річок Серету (між с. Ігровиця та м. Тернопіль) та Гнізни (між селами Дубівці і Смиківці) і належать до Тернопільської групи, виділеної Л. Теодорович [8].

Південь району у цей період залишається не заселеним. Залежно від абсолютної висоти розміщення, палеолітичні стоянки поділяються на

дві групи: 1) розміщені на низьких терасах чи в нижніх частинах схилів річкових долин; 2) розміщені на товтрових горбах (Великий Глибочок, Дубівці, Ігровиця). Ймовірно другий варіант розміщення мав на меті спостереження за рухом тварин по території.

- Умовні позначення:**
 Археологічні пам'ятки:
 ▲ Середній палеоліт
 ▲ Пізній палеоліт
 ● Мезоліт
 ◆ Неоліт
 ◆ Енеоліт
 ✦ Культури доби бронзи
 ■ Культури доби гальштату і лятену
 🏠 Зх. подільська група скіфського часу
 🌿 Черняхівська культура (II - V ст.)
 🏰 Ранньосередньовічні слов'яни
 🏠 Давньоруська культура (X - XIII ст.)

Рис. 1. Археологічні пам'ятки на території Тернопільського району

В мезоліті природні умови змінюються у зв'язку з пом'якшенням клімату. Провідною корисною копалиною залишається кремій. Проте поселень мезоліту в межах регіону виявлено всього 5 і головна причина

цього – їх ніхто спеціально не вивчав. Наявна інформація що до цього періоду систематизована О. Ситником (2009). Виявлені на даний час стоянки мезоліту у своєму розміщенні повторюють географію палеолітичних поселень.

Населення палеоліту й мезоліту – це мисливці й збирачі. Відповідно вплив їх на природне середовище був мінімальний. Ситуація кардинально змінюється в енеоліті, коли на території Поділля набуло розвитку відтворювальне господарство. В межах досліджуваного регіону цей період представлений трипільською культурою та культурою кулястих амфор. Провідна галузь господарства – землеробство. Набуло розвитку також тваринництво, зокрема вигінне. Таким чином, починаючи з енеоліту в регіоні формуються агро- та селитебні ландшафти. Розвиток гончарного ремесла та будівництво жител передбачали видобуток лесоподібних суглинків. Енеолітичні поселення і могильники виявлені на території одинадцяти сучасних поселень. Більшість знахідок (7) по'язані з трипільською культурою. Геопросторово більшість знахідок цього часу приурочено до східної частини району в басейні р. Гнізни.

Доба бронзи (кінець III – кінець II тис. до Р. Х.) ознаменувалась зміною кліматичних умов. Посушливий клімат зумовив поширення тваринництва як основи господарювання більшості тогочасних археологічних культур. Як наслідок – суттєве зниження антропогенного тиску на природне середовище. Епоху бронзи в межах Тернопільського району репрезентують знахідки у 12 локаціях. Пов'язані вони переважно із племенами Подільської групи підкарпатської культури шнурової кераміки (с с. Дичків, Козівка, Стегниківці тощо) та культури Ноа (с с. Настасів, Стегниківці, Чистилів тощо).

Особливе місце в заселенні досліджуваних територій належить добі раннього заліза. У цей період територія сучасного Тернопільського району зазнавала впливу як скіфського елемента, так і кельтських традицій. Більшість археологічних знахідок по'язані з Гава-Голіградською та Висоцькою культурами. У господарській спеціалізації провідна роль належала орному землеробству і вигінному тваринництву. Осередками заселення і надалі залишались долини рік.

На протязі II – V ст. після Р. Х. територію області активно заселяли племена черняхівської культури. В цей період поселенське навантаження в регіоні різко зростає. Підтвердженням цього є численні поселення та могильники. На території району їх виявлено 19, зокрема: Баворів, Біла, Лозова, Мишковичі, Острів тощо. Геопросторові закономірності розташування черняхівських поселень на Західному Поділлі встановив Б. Строчень [7]. Природними передумовами розміщення цих поселень є:

наявність води та полегшений доступ до неї; розташування поселень тільки на чорноземах.

Археологічні пам'ятки давньоруського періоду представлені селищами, городищами та похованнями. В межах досліджуваного регіону давньоруські селища та городища виявлено біля сіл Буцнів, Великий Глибочок, Мишковичі, Курники, Чернелів Руський тощо. Загалом 17 пам'яток цього часу.

Запропонований вище аналіз заселення території є очевидно неповним, адже відтворює археологічну пізнаність регіону тільки на даний час, проте він дозволяє зробити певні **висновки**:

- компактне розміщення пам'яток трьох і більше археологічних культур виявлено вздовж річок Серет та Гнізна, переважно в північній частині району;
- інтенсивне господарське освоєння окремих частин регіону розпочалося з енеоліту і з певними перервами триває й досі. Територіально воно співпадає з розміщенням поселень відповідних археологічних культур;
- починаючи з палеоліту активно проходило заселення і освоєння північної частини району, а з енеоліту – ще й східної; західна частина району приурочена до вирівняного межиріччя Серету і Стрипи в археологічний період залишалась мало заселеною.

Список використаних джерел

1. Дем'янчук П. М. Історико-ландшафтний аналіз впливу природних умов на заселення Західно-Подільського горбогір'я від найдавніших часів до епохи Середньовіччя // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Географія. – Тернопіль, 2003. – № 1. – С. 9 – 14.
2. Воропай Л. И., Куница М. Н. Селитебные геосистемы физико-географических районов Подольи. – Черновцы: ЧГУ, 1982. – 90 с.
3. Гавришок Б. Б., Сивий М. Я. Особливості природокористування в Подільських Товтрах: Монографія. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – 260 с.
4. Круль В. П. Ретроспективна географія поселень Західної України: Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – 382 с.
5. Романчук С. П. Правобережний лісостеп України як етногеоекологічна ніша трипільців // Історична географія: початок ХХІ сторіччя / Зб. наук. праць. – Вінниця: Теза, 2007. – С. 53 - 64.
6. Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора істор. наук: 07.00.04. / Ситник Олександр Степанович; Інститут археології НАН України. – К., 2003. – 32 с.
7. Строчень Б. Закономірності розташування черняхівських поселень на Західному Поділлі // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2002. – Вип.8. – С. 37 – 38.
8. Теодорович Л. В. Природні умови палеоліту північного Поділля: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11.00.04. / Теодорович Лариса Віталіївна; Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2005. – 19 с.